

text
Jon Idestam-Almquist, Bengt Idestam-Almquist
bild
Ur arkivet

Landet

Journalisten, filmkritikern och filmforskaren Bengt Idestam-Almquist – alias Robin Hood – gav 1932 ut en bok om Sovjet som han kallade *Landet som skall skratta*. Han föddes och växte upp i Finland, men tillbringade alla skolfrier och annan ledig tid med sina högborgerliga föräldrar i tsartidens mondäna St Petersburg. Som pojke och ung man upplevde han de ryska revolutionerna på plats och åren 1918-19 reste han med Röda Korset runt i ett Sovjet i vardande. Tolv, tretton år senare gjorde han åter en resa i landet. Han uppskattade mycket av det han såg. Boktiteln *Landet som skall skratta* speglar både hans egna och det ryska folkets förhoppningar. Men han upptäckte också att den nya friheten och femårsplanerna höll på att pressa andan ur människorna och att många förhoppningar höll på att grusas. Mot detta hade Stalin ett recept. Bokens titeln – nu med betoning på ordet ”skall” – citerar nämligen en högst märklig generalorder som utfärdats för att lätta på trycket. Folket i Bild publicerar här ett utdrag ur boken.

Jon Idestam-Almquist

Ryssland skall åter skratta! Sovjetregeringen har bestämt. Efter moget övervägande, efter partikongresser och hemliga rådslag har generalorder utfärdats: Ryssland skall skratta. Och den lojala sovjetpressen skyndar att propagera i stora rubriker:

Skrattet är en allvarlig sak...

Skrattet har den största betydelse...

Komedin och satiren – se där bästa vägen till propaganda...

Skrattet ger sovjetmedborgaren nya tankebanor...

Fram för skrattets statliga organisation...

På den röda ungdomens allryska kongress påpekade generalsekreteraren hur fel det var att teatrar, biografier, tidningar, tidskrifter bara gav tendensstycken, tendensartiklar, svärsmälta saker som inte gjorde någon glad. Det måste bli ändring. Sovjetmedborgarna ville skratta, måste få skratta, skrattet var en god och sund sak, skrattet stimulerade till nya tag. Staten måste ingripa. Staten måste dela ut gitarrer, mandoliner, dragspel åt klubbar och enskilda, staten måste sörja för grammofooner med glada skivor. Staten måste se till att teatrar, biografier, författare slutade med sin eviga propaganda, och slog sig på komedier, lustspel, skämt och kåserier, som tog stoff ur vardagslivet och bringade folket på gott humör. Staten hade ett stort ansvar. Staten måste handla.

Och staten handlade. Jag talade med chefen för Sovjets stora filmbolag ”Sojuskino”, som producerar 100 storfilmer per år. Jag ställde en allvarlig fråga:

– Det påstås, sade jag, att ryska folket tröttnat på propagandan. Att det tröttnat se filmer som evigt idisslar samma sak: revolution och inbördeskrig, tappra rödgardister och fega vitgardister, arbetets hjältar i skinnrockar som gör myteri mot tjocka direktörer och går i procession under revolutionära standar och sjunger Internationalen. Det påstås att Sovjet därför svängt om och börjat producera spännande filmer med intriger och hjältar, filmer som rycker åskådaren med. Nu frågas: i vilken grad har ekonomiska skäl spelat in? Är det Sovjets kända brist på pengar som förmått dem att ändra kurs för att åter få folk till biograferna, åter fylla kassorna?

– En intressant fråga, sade direktören med tindrande ögon och gned sin unga haka. Men mycket lätt att besvara: Nej, ekonomiska faktorer har inte spelat in. Av det enkla skälet att vi aldrig saknat publik. Vad vi än ger är biograferna fulla. Utgångspunkten är en annan: vi hörde från olika håll att folk ej var nöjda. De gick på bio, och gick därifrån otillfredsställda. Vi gjorde en undersökning på klubbarna, där film visas gratis. Samma resultat: folk önskade annat än vi gav dem. Men varje konst är till för publiken, varje konst fordrar växelverkan. Konstnären ger åt åskådaren, och åskådaren ger tillbaka åt konstnären: i form av intresse, deltagande, förståelse, applåder. En konst utan resonans hos publiken – vad har den för mening? Vi filmfolk började plötsligt känna oss utan inre mening, och beslöt ta nya vägar. Nu går vi in för lustspelet, äventyrsfilmen. Vi skall treva oss fram till det rätta, och vi har regeringens stöd.

– Ni talar hela tiden om ”konst”. Så vitt jag vet var Sovjet ingen större konstvän – förr i världen. Man gjorde inte film för *konstens* skull, utan för propagandan.

Åter smålog direktören. Ett intelligent leende.

– Vad är det för mening med propaganda som tråkar ut folk?

Det var min tur att småle:

– Jag förstår att jag rört vid en öm punkt. Sovjet vet inte själv den rätta lösningen i konflikten konst-propaganda. Jag skall inte klämma på den ömma punkten. Säg i stället: har ni folk som *kan* skriva roligt?

– Säkert. Det är för resten egendomligt, men vi har aldrig påtvingat författarna någon tendens. Vi har inte bett dem skriva propaganda i känd och uttröskad stil. Det är deras eget initiativ. Dels är det klart att revolutionen intresserat dem, och varav

som skall skratta

hjärtat är fullt därmed talar skrivmaskinen. Dels var de rädda, ängsliga, trodde det skulle vara så, rättade kappan efter vindar som inte fanns. Och här utövades en skadlig påtryckning från våra "arbetarkonstnärer" – proletärförfattare, -målare, -musiker, -regissörer, som trodde de var stora bara för att de kom från arbetarhem och behandlade arbetarämnen. De kunde ofta ingenting, men övade terror bland andra verkliga konstnärer som tvangs arbeta proletärt, fast de ingenting kände för saken. Vad kunde det bli för konstresultat av sådant?

– Ni erkänner alltså den konstnärliga skaparkraftens frihet och nödvändighet?

– Javisst. Sovjet har största intresse för konstnärer.

– Sedan när?

Chefen smålog:

– Sedan ett halvår. Vi förstår att vi behöver författarna, målarna, musikerna, filmregissörerna. Vi har order att understödja dem. Vi behöver deras friska, opåverkade skaparkraft. Vi behöver äkta, levande verk. "Arbetarkonstnärernas" fackförbund har upplösts. Nu finns det bara fackföreningar för *målare, författare, musiker, filmmän...*

– Också borgerliga?

– Alla är lika välkomna. Vi frågar inte efter politisk färg och social härstamning. Skapar konstnären oproletärt, orevolutionärt i början må det vara hänt – vi hoppas han småningom förändras och börjar se med våra ögon. Det enda vi begär är att han skall vara ärlig, inte aggressivt motarbeta oss, inte intrigera utan tänka på vår sak och tjäna den – så långt hans samvete bjuder.

Lycklig? Olycklig?

Vem är lycklig hos Sovjet? frågade sig författaren Waldo Frank som reste i landet. Han svarade:

Lyckliga är de klassmedvetna arbetarna.

Lyckliga är sovjettjänstemännen av proletär härkomst.

Lyckliga är ungdomen i städerna, på kollektivfarmerna och i skolorna.

Olyckliga är de gammaldags bönderna som ruttnar i sina byar.

Olyckliga är de individualistiska konstnärer och tänkare som inte kan samarbeta med Sovjet.

Olyckliga är spillrorna av den forna borgarklassen.

*

Två strömmar ha flutit genom våra dagars Ryssland. De äldres desillusionerade ström, negativ, passiv, tyst, seg. Och de yngres troende ström, som borrat genom berg, drivit kraftverk, flottat timmer.

De äldre – och dit hör nästan alla över 30–35 år – gör intet väsen av sig. Men man råkar dem överallt, man känner atmosfären av kritik och ovilja mot regimen som omger dem, de stiger fram ur skuggan och viskar sina tvivel, sitt förakt för Sovjet och den nya tiden. Allt är galet, ingenting gott. De viskar försiktigt, dock utan skygghet.

Men må det förlåtas en flyktig turist, att han tagit djupare intryck av den andra strömmen, den positiva, aktiva, de unga människornas ström.

*

Vi satt i en park bland cypresser och magnolior. Det var vått och hett som i en finnbastu, vi hade druckit två glas kemisk saft

per man i kiosken, springbrunnen plaskade med vissen stråle och vi sträckte våra dammiga fötter ifrån oss. Vi var vissna liksom springbrunnen.

En halvnaken, brunbränd skoputsargrabb gick förbi. Han mätte oss från tå till topp med pigga ögon.

– Zwanzig, sade han.

Tjugu. På tyska. Tjugu kopek.

Vi lät honom putsa. Skönt att se andra gno i hettan, man blev liksom svalare själv. Men pojken var pigg, undersökte våra skor med stort intresse medan borstarna gick i virvel, undersökte rågummisulorna, det goda lädret.

– Vad kostar såna skor i Tyskland, frågade han på bruten ryska. Han var tatar och tog oss för tyskar.

Vi räknade snabbt i vårt svettiga huvud. 25 kronor, vad blev det efter officiell växelkurs?

– En tia, sade vi.

Grabben stirrade med förvånade pepparkornsögon:

– Tio rubel ! Här skulle de kosta 150 rubel – om de fanns att köpa.

Fortsatte med glad säkerhet:

– Men efter femårsplanerna har vi också såna skor. För 10 rubel.

*

En aerodrom i en saltöken. Luften het så man tvekade dra andan av rädsla att skälla sina lungor. Vi stod i skuggan av flygmaskinsvingen – den enda skugga som fanns – och väntade att planet skulle lyfta. En yngling stod bredvid med signalflagg i handen, naken till midjan, med pärlstickad orientkalott i nacken.

– Utlänning eller ryss? frågade han mig.

– Utlänning.

– Vad gör ni här?

– Reser omkring och tittar vad ni har för er.

– Vad vi har för oss? Vi bygger, sade han. Vi bygger det socialistiska samhället.

Och han berättade att han var lillrysk teknolog. Från en fabrik i Ukraina. Hade kommenderats till den nya aerodromen,

som skulle uppstå vid Asiens gräns enligt femårsplanerna – grunden var redan lagd. Men han tålde inte hettan. Hade bett om transport.

– Nu är det tidigt på dagen, sade han. Bara 40 gr. i skuggan. Men vänta litet senare. Det brukar bli 50-60. Då är det svårt.

Han stod ett tag som en slokande blomma. Så rätade han på ryggen, minen av trötthet försvann:

– Vi bygger, sade han stolt. Om några år har vi hunnit förbi alla privatkapitalistiska stater.

*

Jag har sett hundratusentals sådana unga halvnakna män, hundratusentals kvinnor fulla av livslust. Kroppar barkade som läder och solbruna som tobak. Jag har sett hundratusentals pigga barn, bruna och nakna i små röda, blå, svarta simbyxor, en bild av den härdade hälsan. Jag har sett scouter, pionjärer, komsomolter, armésoldater, tjeckister. Alla behärskade av en enda tanke:

– Sovjetunionen skall sättas på fötter. Sovjetunionen skall bli jordens mäktigaste rike. Den starkaste armén, de största masugnarna, den största produktionen av järn, kol, trä, olja, bomull, gummi, spannmål, traktorer, bilar, flygmaskiner. Den största, sundaste, mest härdiga befolkningen.

Man har på känn att det mesta som skrivs om Ryssland i Västerlandet på något sätt är fel. Berömmet är naivt och kritiken ytlig. Varken beröm eller kritik träffar prick. Pappersberöm, papperskritik, spekulationer vid skrivbordet långt från fronten. Skribenterna har ej grepp på det verkliga Ryssland, de förgäpar sig i ord som ”kommunism”, ”kollektivism”, de granskar siffror och statistiska kurvor med förstoringsglas, men de förstår ej det väsentliga: att Ryssland åter börjat leva, på ett annat, nytt, intensivare sätt. Miljoner nya, oförbrukade människor ha dragits in i kulturarbetet, människor som brinner av lust att uträta något, bygga, slå rekord, besegra världen. Optimister.

Turisten imponeras av den naiva tro på Rysslands kommande storhet som sveper över landet som en tyfon och finner vägen till varje bondstuga, varje tatarjurta, varje kaukasisk vildeby uppkruken under bergens snökalott. Tron på framtiden, hoppfull-

heten. Den är densamma i Moskva och Leningrad som i Tiflis och Batum. Den är troligen likadan i Tasjkent, Irkutsk och Vladivostok. Maken till fanatisk folkrörelse har funnits bara vid de första muhammedanernas segertåg med Koranen som banér.

Ny revolution?

En järnvägs kupé. På britsen ligger en mager man med urgröpta kinder och energiska ögon. Han är järnvägsman, har han sagt, reser på semester till sin lilla dotter som är utackorderad.

Hustrun dog för två månader sedan.

– Nå vad tycks om Sovjet? frågar han. Den eviga frågan.

– Jag tycker det blivit bättre. Eller hur?

Han drar på svaret. Jag skyndar att tillägga:

– Det påstås att det var ännu bättre 1926–29. Men då var jag inte här.

Han skiner upp:

– 1926–29 det var år det, lyckoår, önskeår. Man kunde få vad man ville, bara gå på torget och köpa. Landet flödade av mjölk och honung. Nu är det skralt.

Men – det blir väl bättre. Annars gör vi en ny revolution. Det säger vi arbetare öppet på våra möten. Vi är inte rädda för tje-kan G.P.U.

*

Tåget håller vid en station. Tar sig grundlig tid. Jag vankar ute på rälsen och får sällskap med en annan järnvägsman, en liten blek karl med underligt stirrande blick.

Han sjunger den vanliga visan, sjunger ut ur hjärtat:

– Det är dåligt med mat. Inga fettämnen att uppdriva. Särskilt synd om barnen. Men vi måste härda ut. Efter femårsplanerna blir det bättre, när vi slipper exportera och själva får äta – vårt mjöl, vårt smör, vårt socker. Det måste bli bättre efter femårsplanen – annars ...

Han ser sig omkring:

– Man får ingenting säga i det här landet. Tje-kan har långa öron. Man skickas till Solovetski-ön i Vita Havet.

Vi fortsätter samtalet. Järnvägsmannen klappar sina små barnungar, lortiga och duktiga, och talar förvirrat om fettämnen, femårsplaner och Solovetski-ön – de politiska brottslingarnas helvete.

*

Tåget sätter i gång. Järnvägsmannen fortsätter monologen på vagens plattform:

– Jag har 150 rubel i månaden. Så drar de av för det ena och

det andra, hyror och skatter och ”frivilliga” lån. Hur skulle jag kunna klä mig ...

En ung grann flicka med blixtrande ögon avbryter. Hon är rund och röd och frisk som ett äpple:

– Förlåt, kamrat, men det är just *arbetarna* som har råd att klä sig i våra dagar. Titta på mig. Jag är arbetare.

Hon är mycket prydlig i broderad ryssblus och modernt halsband.

– Men jag har bara 150 rubel, säger han.

– Jag har 80, säger hon.

– Men om jag inte betalar hyran blir jag vräkt, säger han.

– Ingen blir vräkt i Sovjetryssland, säger hon.

– Det är lögn, säger han. Jag såg i går med egna ögon hur de vräkte ...

Då uppenbarar sig järnvägsmannen från min kupé.

– Kamrat, din hustru vill tala med dig, befaller han kort.

De försvinner.

*

Efter en minut hör man skrik och gråt. Den bleke kommer springande, utom sig:

– De har tagit mina dokument, mitt pass, mina kort. Jag är arresterad. En kamrat har tagit mitt pass.

– Vilken kamrat?

Den bleke springer av och an i vagnen och söker. Och utpekar min kupékamrat, järnvägsmannen. Då förstår jag.

Jag dröjer en stund. Beger mig sedan till kupén. ”Järnvägsmannen” är där inne. Han stänger dörren efter mig, bjuder mig vänligt på vattenmelon, och säger om den stackars bleke, vars gråt och klagan hörs från korridoren:

– Han är inte riktigt klok, den där. Sinnessjuk.

Han gör i ordning sitt gepäck. Han skall lämna tåget. I väskan ser jag en kikare och en stor revolver i hölster:

– Jag är tjänsteman i tje-kan – G. P. U., förklarar han enkelt. Det var intressant och nyttigt för mig att höra era åsikter. Här ser ni min flicka.

Han visar ett kort. En liten rar unge. Men jag har svårt att samla tanken. Den vill gå till två andra rara ungar som nu bli utan far: den magre, bleke järnvägsmannen, som kritiserade för mycket och nu skall anträda färden till Solovetski-ön, de politiska brottslingarnas helvete. •

Utdrag ur Robin Hoods (Bengt Idestam-Almquist) ”Landet som skall skratta”. En reseskildring från Sovjetunionen som utkom på Natur och Kultur 1931.